

Можайкіна О. С.,
кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного
приватного, комерційного та цивільного права
Київського національного торговельно-економічного університету

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ МЕДІАЦІЇ В ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИНАХ

CONCEPT AND CONTENT OF BASIC PRINCIPLES OF MEDIATION IN CIVIL-LAW RELATIONSHIPS

Стаття присвячена дослідженню поняття принципів медіації, а також визначенню основних принципів медіації в цивільно-правових відносинах. Автор проводить аналіз таких основоположних принципів медіації, як: принцип власної відповідальності, добровільності, конфіденційності, нейтральності (безпристрасності), незалежності, відкритості результату, а також принцип поінформованості.

Ключові слова: медіація, принципи медіації, цивільно-правові відносини, сторони конфлікту.

Статья посвящена исследованию понятия принципов медиации, а также определению основных принципов медиации в гражданско-правовых отношениях. Автор проводит анализ таких основоположных принципов медиации, как: принцип собственной ответственности, добровольности, конфиденциальности, нейтральности (беспристрастности), независимости, открытости результата, а также принцип информированности.

Ключевые слова: медиация, принципы медиации, гражданско-правовые отношения, стороны конфликта.

The article is devoted to the study of the concept of the principles of mediation, as well as the definition of the basic principles of mediation in civil-relations. The author analyzes such basic principles of mediation as: the principle of self-responsibility, voluntariness, confidentiality, neutrality (impartiality), independence, openness of the result, as well as the principle of awareness.

Key words: civil-legal relations, mediation, mediation principles, sides of the conflict

Постановка проблеми. За останнє десятиріччя в Україні увага суспільства у цілому, а також наукової юридичної спільноти прикута до позасудових методів вирішення правових спорів. У більшій мірі мова йде про медіацію як спосіб вирішення юридичних конфліктів за участю медіатора (посередника).

Варто звернути увагу, що медіація в сучасних цивільно-правових відносинах є порівняно новою формою конструктивної взаємодії сторін. Однак, незважаючи на стрімке зростання пропозиції та попиту на ринку медіаційних послуг, законодавче регулювання медіації в Україні поки що знаходиться на стадії зародження. З огляду на зазначене можна стверджувати, що на даний час існує нагальна потреба прийняття Закону України «Про медіацію», який забезпечить правову основу розвитку медіації в Україні.

Актуальним питанням правового забезпечення медіації є визначення її основоположних принципів, які будуть основою для проведення переговорного процесу. У зв'язку з законодавчою невизначеністю існує і розбіжність думок вітчизняних та зарубіжних вчених щодо окреслення переліку принципів медіації та їх змістовної характеристики. Зазначене вище обумовило необхідність проведення дослідження принципів медіації як ефективного способу вирішення правових спорів.

Аналіз останніх досліджень. Питанням правового регулювання медіації як альтернативної процедури вирішення правових спорів присвячено чимало досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких можна виділити праці Г.В. Єрмоєнко,

С.Т. Йосипенко, Н.А. Мазаракі, Г.О. Огренчук, Ю.Д. Притики, Ю.В. Розмана, Л.Д. Романадзе та ін.

Мета і завдання статті полягають у визначенні основних принципів медіації в цивільно-правових відносинах, а також проведенні наукового аналізу наукових обґрунтувань вітчизняних авторів із даного питання.

Виклад основного матеріалу. В проєкті Закону України «Про медіацію» від 17.12.2015 р. № 3665 під медіацією розуміється альтернативний (позасудовий) метод вирішення спорів, за допомогою якого дві або більше сторони спору намагаються в рамках структурованого процесу за участі медіатора досягти згоди для вирішення їх спору [1].

Аналіз наукової літератури та нормативно-правових актів дав можливість сформулювати власне визначення медіації, під яким розуміється структурована добровільна та конфіденційна процедура позасудового врегулювання спору (конфлікту), в якій медіатор (посередник) допомагає сторонам у розумінні їхніх інтересів та пошуку ефективних шляхів досягнення взаємоприйнятної рішення [2].

Як і будь-який інший вид діяльності, медіація не може бути ефективною без наявності та виконання певних принципів, що визначають основні стандарти організації та проведення процедури вирішення спорів за участі медіатора. Зазначене обумовлює необхідність обґрунтування, визначення та систематизації основних принципів медіації.

За твердженням С.Т. Йосипенко, принципами медіації є вихідні й визначальні засади, керівні положення та правові ідеї, що виступають основою

для здійснення процедури медіації й спрямовані на ефективне вирішення конфлікту між сторонами та досягнення позитивного результату [3, с. 133].

Ю.Д. Притика зазначає, що більша частина дослідників медіації зосереджує свою увагу на розробці процедури і стадій медіації, правового статусу учасників медіаційної процедури, правосуб'єктності медіаторів, а не на принципах медіації як вихідних засадах, відправних началах, ідеях, дороговказях, загальних вимогах [4, с. 88].

Досліджуючи альтернативні способи вирішення цивільно-правових спорів, О.М. Спектор приходиться до висновку, що принципи утворюють систему, що забезпечує функціонування правових інститутів. Ця система, за твердженням автора, має бути логічно несуперечливою; принципи повинні корелювати між собою, а у своїй сукупності – забезпечувати стабільність системи, цілісність і узгодженість її внутрішніх елементів [5, с. 60].

Таким чином, наукові дослідження та світова медіаційна практика дають підстави визначити, що до принципів медіації в цивільно-правових відносинах відносяться: принцип власної відповідальності, добровільності, конфіденційності, нейтральності (безпристрасності), незалежності, відкритості результату, поінформованості, а також структурованості та гнучкості медіаційного процесу.

Розглянемо зміст кожного принципу детальніше.

Центральним принципом медіації можна визначити власну відповідальність, яка полягає у тому, що сторони конфлікту самостійно обирають шляхи та способи вирішення проблеми. Медіатор виступає посередником, який організовує медіаційний процес, слідує за дотриманням правил його ведення та володіє компетентністю, що допомагає сторонам зрозуміти й усвідомити інтереси і потреби один одного. Однак медіатор, виконуючи зазначену функцію, не приймає рішення та не надає будь-яких порад сторонам щодо можливих варіантів порозуміння. Відтак стає зрозумілим, що у центрі уваги медіаційного процесу знаходяться самі сторони спору, їх почуття, емоції, а також інтереси і потреби. Таким чином, шляхи вирішення спору (ідеї рішень) сторони пропонують самі, а також несуть власну відповідальність за їх виконання.

Наступним принципом медіації визначено принцип добровільності. Можемо погодитися з думкою С.Т. Йосипенко, яка зазначає, що зміст принципу добровільності полягає у наявності у сторін права особистого волевиявлення на проведення процедури медіації та свободи її припинення на будь-якому етапі процедури медіації. Також автор зазначає, що в зміст цього принципу також включається і правомочність сторін приймати будь-які рішення щодо вирішення конфлікту тільки за взаємною згодою [3, с. 132].

Вважаємо за потрібне додати, що добровільність у медіації може бути зовнішньою та внутрішньою. Зовнішня добровільність виявляється у тому, що сторона/сторони конфлікту добровільно погодилися взяти участь у медіації, однак відсутнє внутрішнє бажання вирішити відповідний конфлікт. Такі ситу-

ації можуть виникнути, наприклад, при корпоративних (організаційних) спорах, коли ініціатором медіації виступає керівництво підприємства, а сторонами є декілька співробітників. У той же час внутрішня добровільність є позитивною, оскільки передбачає, що сторони конфлікту не лише погодилися на участь у медіації, а й дійсно бажають вирішити проблемну ситуацію.

Також варто звернути увагу на те, що принцип добровільності стосується не лише сторін спору, а й медіатора. Добровільність медіатора полягає у тому, що у разі розуміння ним неможливості конструктивної роботи в медіаційному процесі, відсутності бажання сторін вирішити спір, а також з будь-яких інших причин, які можуть заважати веденню медіаційного процесу, він має право припинити ведення переговорів та вийти з цього процесу.

Ще одним важливим принципом медіації є принцип конфіденційності. Досліджуючи цивільно-правову природу корпоративних конфліктів в акціонерних товариствах, Ю.М. Жорнокуй визначає, що найбільш привабливою рисою альтернативних (мирних) способів вирішення правових конфліктів є їх конфіденційність, вони не супроводжуються веденням протоколу, слухання справи проходить у закритих засіданнях [6, с. 271].

Зміст принципу конфіденційності досить вдало описує С.Т. Йосипенко. На думку автора, конфіденційність полягає у тому, що інформація щодо підготовки та проведення медіації є конфіденційною, якщо сторони медіації не домовилися про інше. Медіатор, сторони та інші учасники медіації не мають права розголошувати інформацію щодо медіації без згоди сторін [3, с. 132].

З огляду на зазначене варто додати, що конфіденційність у медіації може бути процедурною та предметною (змістовною). Під процедурною конфіденційністю розуміємо нерозголошення медіатором, сторонами та іншими учасниками медіаційного процесу інформації щодо самої участі в медіації. Звісно, що межі цієї конфіденційності визначаються безпосередньо всіма учасниками медіації – медіатором спільно зі сторонами та іншими учасниками (експертами, адвокатами, представниками, помічниками, родичами та ін.). Предметна конфіденційність полягає у нерозголошенні медіатором, сторонами та іншими учасниками медіаційного процесу інформації, яка стала відомою під час переговорів. Крім того, варто звернути увагу на те, що конфіденційність загалом також означає, що учасники конфлікту зобов'язуються не використовувати інформацію з медіаційного процесу в інших цілях та один проти одного.

В медіації доволі часто проводяться сепаратні зустрічі, на яких кожна із сторін конфлікту (спору) може повідомити медіатору інформацію, яку б не бажала відкривати іншій стороні. Межі конфіденційності такої інформації також повинні бути з'ясовані медіатором, оскільки отримана під час сепаратних зустрічей інформація може безпосередньо вплинути на вироблення взаємоприйняттого вирішення конфлікту.

Наступним головним принципом медіації є принцип нейтральності (безпристрасності, безсторонності) медіатора. Стаття 8 проекту Закону України «Про медіацію» визначає, що медіатор є нейтральною (неупередженою) особою, яка допомагає сторонам спору досягти порозуміння, налагодити та проводити переговори. Під час проведення процедури медіації медіатор прагне до забезпечення неупередженого підходу по відношенню до сторін і враховує при цьому всі обставини справи [1]. Звертаємо увагу на те, що в законопроекті відсутнє чітке визначення нейтральності медіатора, що може бути підставою для різного тлумачення цієї категорії.

В той же час у науковому дослідженні З.В. Красіловської принцип неупередженості ототожнюється з принципом незалежності й означає, на думку автора, що під час проведення процедури медіації повинна зберігатися нейтральність медіатора. Це дозволяє медіації виконувати свої функції та забезпечувати її ефективність [7, с. 36]. Не можемо погодитися з думкою З.В. Красіловської, оскільки вважаємо, що принцип нейтральності (безпристрасності, безсторонності) необхідно відмежовувати від принципу незалежності. Зміст принципу нейтральності, на нашу думку, полягає у тому, що медіатор не надає переваг одній із сторін конфлікту, а повинен встановити відповідний баланс, який дозволить сторонам почуватися комфортно. Крім того, в медіаційному процесі медіатор не занурюється в сам конфлікт, не намагається з'ясувати те, що б потрібно було йому самому для пошуку необхідних шляхів вирішення конфлікту. Певним критерієм нейтральності медіатора є не стільки внутрішні відчуття самого медіатора, скільки сприйняття сторонами конфлікту його безпристрасності.

В той же час принцип незалежності відокремлений від принципу нейтральності в проекті Закону України «Про медіацію» та полягає в тому, що медіатор є незалежним від сторін конфлікту, а також інших осіб – експертів, представників та державних органів. Ніхто не може втручатися у діяльність медіатора та здійснювати певний тиск. Таким чином, принцип незалежності передбачає, що медіатор є незалежним від зовнішніх і внутрішніх факторів, які можуть вплинути на процедуру медіації.

Як було зазначено вище, одним із головних принципів медіації є принцип відкритості результату, який полягає у тому, що сторони приймають рішення, які є реальними для виконання обома сторонами конфлікту, вимірюваними у часі та просторі. Сторонам спору мають бути зрозумілими і прийнятними самотійно визначені шляхи вирішення конфлікту. Крім того, звертаємо увагу, що основним завданням медіації є вирішення конфлікту з урахуванням інтересів і потреб усіх сторін. Таким чином, можна констату-

вати, що відкритість рішення має полягати ще й у тому, що воно враховує ті моменти, які є важливими для сторін конфлікту.

Наступним основоположним принципом є принцип поінформованості. Даний принцип полягає у тому, що сторони конфлікту повинні бути поінформованими щодо своїх правових та інших позицій, які можуть суттєво вплинути на подальше рішення. Поінформованість є певною гарантією того, що медіаційний процес проходитиме без приховування та упушення певної інформації та фактів.

Крім того, варто звернути увагу на те, що сторони конфлікту мають право провести попередні консультації з експертами в різних галузях, аби отримати необхідну інформацію, яка може бути важливою для них. Так, у разі, якщо мова йде про перебіг строку позовної давності у цивільно-правових спорах, медіатор має дізнатися, чи сторони (сторона) конфлікту володіють достатньою інформацією для того, аби розпочати медіаційний процес. В такому випадку необхідно не забувати про те, що медіатор не виступає експертом із предмета спору, а тому він не має права самотійно консультивати (інформувати) сторін спору.

Ще одним з фундаментальних принципів медіації можемо назвати структурованість та гнучкість самого медіаційного процесу. Структурованість медіаційного процесу означає, що медіатор має будувати переговорний процес у чіткій послідовності. Вітчизняна та закордонна практика показують, що існують певні етапи (фази) медіації. Відтак медіатор має послідовно рухатися від одного етапу (фази, стадії) до іншого. Завдяки структурованості медіаційного процесу можна досягти бажаного позитивного результату у вирішенні конфлікту. В той же час, на відміну від судового процесу, медіація має бути гнучкою, що означає довільний та довірливий характер медіаційного процесу. Гнучкість допомагає сторонам бути готовими до вислуховування і розуміння один одного, а також у прийнятті й розумінні інтересів і потреб кожної сторони.

Висновки. Підбиваючи підсумки, зазначимо, що перелік принципів, зазначених у даній статті, не є вичерпним. Українське суспільство знаходиться у постійному розвитку, а тому і принципи медіаційної процедури знаходяться у постійному русі. Однак варто наголосити, що медіаційний процес ґрунтується на основних її принципах, які визначають основні його цілі й зміст. До таких основоположних принципів ми відносимо: принцип власної відповідальності, добровільності, конфіденційності, нейтральності (безпристрасності), незалежності, відкритості результату, поінформованості, а також структурованості та гнучкості медіаційного процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Проект Закону України «Про медіацію» від 17.12.2015 р. № 3665 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463.
2. Можайкіна О.С. Актуальні питання визначення поняття та ознак медіації / О.С. Можайкіна // Międzynarodowa konferencja naukowo-praktyczna «Rzeczywiste problemy prawa na obecnym etapie rozwoju państwowości» Lublin, Polska 20–21 października, 2017.
3. Йосипенко С.Т. Принципи медіації у приватно-правових відносинах / С.Т. Йосипенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2015. – № 35. – С. 130–133.
4. Притика Ю.Д. Зміст та класифікація принципів медіації / Ю.Д. Притика // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 10. – С. 86–92.
5. Спектор О.М. Альтернативні способи вирішення цивільно-правових спорів : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / О.М. Спектор. – К., 2012. – 244 с.
6. Жорнокуй Ю.М. Цивільно-правова природа корпоративних конфліктів в акціонерних товариствах : дис. ... док. юрид. наук. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / Ю.М. Жорнокуй. – Харків, 2016. – 476 с.